

Jaume Farré Vidal, el mestre freinetista de l'escola Ferreries afusellat per la repressió franquista

1931

Els mestres van ser uns dels sectors més castigats per la repressió franquista. Passaren de ser l'ànima de l'escola durant la República, a ser l'element central de la política repressora franquista. El seu major delictes va ser voler ensenyar. Aquest és el cas del mestre de Ferreries i Es Mercadal Jaume Farré Vidal, condemnat i afusellat sense raó ni causa. Farré Vidal va ser un dels precursors de la pedagogia freinetista a Menorca entre 1933 i 1936.

Va néixer a Cervera, Lleida, el 6 de maig de 1903. És fill de Pascual Farré Ibort (que morí abans de néixer ell) i Maria Vidal Oliveres. Es va casar i va tenir una filla.

Es formà a l'Escola Normal de Lleida a la qual va ingressar l'any 1922. Exercí de mestre a Ventosas-Preixéns entre 1921 i 1928, any aquest que es traslladà a Mongay. Durant el curs 1931-1932 va ser mestre de l'escola oficial mixta de Rao (Lugo), tasca que va compaginar amb la de director de l'Escola Catalana de Sentmenat, fent classes a distància. Finalment, el juliol de 1933¹ va ser designat mestre de l'escola des Mercadal,

¹ *Gaceta*, 8 de juliol de 1933.

a la qual s'incorporà el 30 d'agost de 1933. Durant alguns anys (1934-1936) Farré, amb plaça assignada a Mercadal, també va exercir de Mestre Nacional a les Escoles Nacionals de Ferreries² ubicades al Carrer Fred del municipi, que s'havien inaugurat el 8 de gener de 1934.

L'any 1931 Jaume Farré Vidal va participar en l'Escola d'Estiu de la Generalitat de Catalunya impartint una lliçó pràctica sobre «com es fa un periòdic escolar»³. A aquella Escola d'Estiu hi van assistir precisament mestres de les Illes interessats en la pedagogia freinetiana⁴. Farré va formar part del grup Batec, una associació de mestres de Catalunya que impulsà les primeres experiències Freinet a Lleida i a altres territoris. En *Batec. Historia de la vida de un grupo de maestros* es descriu a Jaume Farré com un entusiasta de la impremta i de l'intercanvi de quaderns, tot i que a Menorca no aconseguí mai prou recursos per tenir-ne una impremta. El mètode Freinet, que agafà el nom de l'il·lustre pedagog marxista Célestin Freinet, proposava que l'educació estigués sempre vinculada al context i a la realitat per tal de respondre a les necessitats i les inquietuds dels joves educants. Un dels elements més característics de la metodologia de treball de Freinet consistia en l'edició escolar de quaderns o revistes confeccionats a partir dels treballs realitzats pels propis alumnes. A Menorca els precursors d'aquesta innovadora pedagogia, aplicada a partir dels anys 30, foren Llorenç Pallicer i Andreu Bosch a l'Escola Graduada d'Alaior (on s'editaran les revistes *Nuestra Escuela* i *Mi Historia*), a més de Jaume Farré a les escoles des Mercadal i Ferreries.

Jaume Farré fou membre del Front Popular des Mercadal i designat director del Comitè Escolar Antifeixista l'any 1936. Des del Comitè impulsà l'enviament d'ajuda als combatents republicans. Diu Francesc Escribano en el seu llibre *Desenterrar el silenci*⁵ que «quan l'escola [de Ferreries] tancà, per mor de la guerra, Farré tornà a Barcelona». Dia 11 de novembre s'embarcà destí cap a Barcelona en el vapor *Ciudadela*, que fou capturat el dia següent per l'Armada Nacional del creuer *Canarias* i traslladat al port de Soller. Segons relata l'historiador Andreu Murillo, el capità del vapor -el mallorquí Pere Riutort Julià- i deu dels seus passatgers foren afusellats el mateix dia 20 de novembre. Entre els afusellats hi havia nou alferes just ascendits que

² Es van començar a construir el 1932 i dos anys després ja es va inaugurar com a primer centre escolar públic. S'hi conserva la data de fi d'obres, 1933 i la inscripció Escuelas Nacionales.

³ *Butlletí dels Mestres*, núm 52, 15 d'octubre de 1931.

⁴ «Antecedents de Freinet a les Illes Balears», Miquel Jaume Campaner. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: revista d'estudis històrics*, Nº. 66, 2010, págs. 183-210.

⁵ *Desenterrant el silenci. Antoni Benaiges. el mestre que va prometre el mar*, de Francesc Escribano. 2013. En aquest treball Escribano explica com a finals de juliol del 1936, just al principi de la Guerra Civil, va desaparèixer el mestre català Antoni Benaiges. Dos anys abans havia arribat al poble burgalès de Bañuelos de Bureba disposat a aplicar, a la seva petita escola rural, la tècnica Freinet, una innovadora metodologia pedagògica basada en la participació dels alumnes i l'ús de la impremta. L'agost de 2010, arran de l'exhumació de la fossa comuna al paratge de La Pedraja (Burgos) resorgeix la memòria i la investigació amb la qual es basa el llibre.

anaven a Albacete -un dels quals era Jesús Gabaldón Paños- i el també mallorquí - Martí Vicens Vilanova, àlies *el Bon Jesús*- que s'havia refugiat feia poc temps a Menorca. Prop d'un any i mig més tard encara afusellerien sis tripulants més i un dels passatgers que viatjaven en el vapor *Ciudadela*. Aquest darrer passatger seria el mestre d'escola Jaume Farré Vidal.

Capturat i traslladat a Mallorca per les forces franquistes, Farré Vidal va ser empresonat al magatzem de fustes de Can Mir de Palma, convertit en presó franquista. Allà s'hi recluïren la majoria de mestres acusats o condemnats. Va ser jutjat per un Consell de Guerra constituït a l'Audiència Territorial i acusat de cometre un delictes de rebel·lió. Tot i que no s'ha trobat cap causa específica i nominal de Farré Vidal, podem trobar les diligències, acusacions i la seva condemna repartides en tres expedients.

El nom de Jaume Farré Vidal apareix per primera vegada en la causa contra Martí Vicens Vilanova. En aquest document es posa de manifest que en cap moment del judici contra el mestre des Mercadal i Ferreries, Jaume Farré Vidal, es van poder concretar o demostrar les acusacions que s'exercien en la seva contra. Efectivament, dia 15 de novembre de 1936 l'auditor de guerra va enviar un ofici al Jutge instructor, el capità d'infanteria Jerónimo Sáinz Gralla, en el qual feia constar que no hi havia manera de trobar res que pogués inculpar, de manera directa o indirecta, al mestre. La petició es feia sota la sol·licitud d'informació sobre la relació de Farré amb el Front Popular i l'intent d'anar a Barcelona a unir-se a l'exèrcit republicà. L'ofici diu així:

«Como contestación al oficio de este Juzgado, fecha 15 del actual, nº 204, relativo a la causa que por los trámites de juicio sumarísimo instruye contra varios militares y paisanos que viajaban a bordo del vapor *Ciudadela* y en cuyo oficio da cuenta a esta Auditoría que si bien aparecen cargos contra el Maestro Nacional de Mercadal D. Jaime Farré Vidal dado el carácter del procedimiento no hay medios suficientes para esclarecer los hechos que al mismo afectan, procede de acuerdo con lo prevenido en el artículo 655 del Código de Justicia Militar deduzca y curse a este Despacho un testimonio de particulares por lo que afecta a dicho Maestro».

A partir d'aquest ofici el nom de Jaume Farré deixa de sortir a la relació de inculpats. Tampoc no apareixarà entre els imputats del Consell de Guerra de dia 19 de novembre de 1936 pel qual serien condemnats i afusellats els abans esmentats Jesús Gabaldón Paños, Martí Vicens Vilanova i nou alferes. Farré Vidal serà llavors traslladat a la presó del fort militar d'Illetes, on hi passarà els darrers mesos de la seva vida. Pel Fortí hi passaren unes quatre-centes persones (entre el 21 de novembre de 1936 i el 27 de gener de 1941), de les quals 4 moriren per enfermetats i 51 les executaren. Precisament seria un altre menorquí, Avel·lí Sotes López el darrer afusellat allà, el 27 de gener de 1941.

Un any més tard, dia 18 de novembre de 1937, Farré serà sotmès -ara sí- a un Consell de Guerra. El seu judici i el fall del jurat que el condemna a la pena de mort està recollit dins la causa d'un altre acusat, Pere Calafat Homar. Diu així:

«la manifiesta adhesión de los procesados Miquel Febrer Vadell y Jaime Farré Vidal que manifiestan claramente con los actos de los mismos, pues mientras el primero se evadió de la Isla para ir a luchar con los rojos y facilitar la evasión de otras personas prestando además servicios de Guardia Cívico, el segundo desde su cargo de Maestro Nacional en la Isla de Menorca promueve suscripciones y ayudas antifascistas y ambos tienen pésimos antecedentes de extrema izquierda. Hechos que declaramos probados.

FALLAMOS que debemos condenar y condenamos a los procesados Miquel Febrer Vadell y Jaime Farré Vidal a la pena de muerte como autores de un delito de adhesión a la rebelión.»

Jaume Farré Vidal fou afusellat, juntament amb el felanitxer Miquel Febrer Vadell, al cementiri de Palma a les 6 del matí de dia 5 d'abril de 1938⁶. Tenia 36 anys. A les 10 del matí del mateix dia l'enterraren als «Hoyos»⁷ del cementiri de Palma. A diferents indrets del cementiri hi ha enterrats entorn de 1500 assassinats procedents de diferents llocs de les illes.

En el *Diccionari Vermell*⁸ de Llorenç Capellà s'explica com es desenvoluparen els darrers dies de la vida de Farrer Vidal d'aquesta manera:

«Quan el detingueren exercia de mestre d'escola de Ferreries. Era home jove, molt valent i decidit. La nit que el posaren en capella, Farré va demanar la companyia de qualque pres per no trobar-se tan sol. Entre tots el companys, va sol·licitar la presència d'un altre mestre d'escola, Gabriel Coll, perquè era un home que ja havia estat sotmès a judici i no podia agreujar la seva situació el fet que es pública l'amistat que mantenien. Mentre s'escolaven les hores, va anar fent entrega de les seves pertinences a Coll, perquè l'endemà les distribuís. Fumava amb broquet, Farré, i l'hi va entregar amb el prec que el fes, arribar a un pres que desitjava tenir-ne un. "Jo, tanmateix -afegi- d'aquí a demà tenc assegurada la blancor de la dentadura". Va tenir un record per a la seva

⁶ Bartomeu Garí Salleras explica a la seva tesi «La repressió a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil (1936-1939): memòria d'una eliminació planificada», elaborada a partir del «Llibre d'entrades de cadàvers del cementiri de Palma» (Arxiu de l'empresa funerària municipal de Palma, abril 1938, reg. 550) que tant Jaume Farré Vidal com Miquel Febrer Vadell foren afusellats directament al semicercle del Cementiri de Palma dia 5 d'abril de 1938.

⁷ Els «Hoyos» eren un immensos forats que servien de fosses temporals. Els cadàvers eren posteriorment extrets i traslladats a les fosses comunes.

⁸ *Diccionari Vermell*, Llorenç Capellà. Pàg. 63.

escola: "Voldria que qualche dia posassin el meu nom a l'escola de Ferreries". I a la matinada va trencar el son dels presos amb un crit d'acomiadament, que volia ser la ferma esperança: "Companys, visca la República". Afusellat al Fort d'Illetes.»

Posteriorment, quan Ferré i Vidal ja havia estat afusellat el seu nom apareix en tercer expedient, la causa 1458 iniciada el juny de 1941. En aquest expedient Farré apareix juntament amb Jesús Gabaldón Paños com un dels màxims dirigents polítics des Mercadal. Galbalzon, a més, és considerat un dels sospitosos en la causa que investigà l'assassinat de Luís Salort de Olives. En l'apartat primer d'aquesta causa, de «Dirigentes de partidos políticos del Frente Popular, Sindicatos Obreros y Agrarios», es diu:

«El más caracterizado de los dirigentes de la localidad se llama Jesús Gabaldón Panós, militar retirado por la Ley de Azaña que fué hecho prisionero por los Nacionales al ser apresado a bordo del vapor *Ciudadela*. Colaboró con el mencionado Gabaldon el Maestro Nacional Jaime Farré Vidal que corrió la misma suerte que el anterior».

L'expedient posa de manifest que Farré i Gabaldón foren arrestats junts quan viatjaven cap a Barcelona amb el vaixell *Ciudadela*. Tot i que en aquest extemporal expedient en cap moment s'imputa o s'implica a Farré en esdeveniments violents o de sang, i que la implicació de Gabaldón en els fets que acabaren amb la vida Salort de Olives no passen d'una sospita, ambdós van ser executats. Segurament la forta significació política de Gabaldón -com a membre del Front Popular i del Centre Revolucionari locals- i el seu paper de cap de l'Estat Major durant la Guerra Civil van ser determinants en com es van resoldre els fets tant per a ell com, indirectament, per Farré. Cal pensar per tant, i açò ja és una interpretació de qui escriu, que la sentència i els expedients que afecten a Jaume Farré Vidal es basen més en una depuració ideològica preventiva que en fets consumats constatables.

A les portes de la seva execució Jaume Farré va escriure una darrera missiva dirigida a la seva gent. En aquesta carta Farré defensa, entre d'altres coses, el paper dels mestres en la seva funció de formar persones lliures. La carta que es reproduïx aquí va arribar a les mans del llibreter Eduard Connolly a través d'una tercera persona, Pedro Fiol Rigo, militant juvenil de Falange Española de las JONS, qui l'havia copiada i guardada durant anys. A la carta hi ha afegida una data i un suggerent comentari: «15 de Juny de 1977. T'ho devia!». La periodista Conxa Forteza, per iniciativa de Connolly, va transcriure la carta del castellà al català i la van publicar per primera vegada al *Diari de Balears* el 14 d'agost de 2006.

Aquest és el text íntegre de la carta:

«Nit del 3 al 4 de novembre de 1938, 3 de la matinada.

Mare, esposa, filla. En els moments solemnes de la meva mort, uns instants abans de comparèixer davant el piquet que posarà fi a ma vida, amb serenitat, conscientment, sense que em tremoli el pols, amb el cos desfet per la fam, per les penes, pel fet de viure una vida que mor, escric les meves darreres paraules per a vosaltres.

Som fort espiritualment. No tenc por de la mort. De cara als fusells pronunciaré els vostres sagrats noms i deixaré aquest món amb una sola pena: la de deixar-vos a vosaltres. No em ploreu, pensau només que moriré com saben morir els homes. Amb la consciència del deure complert.

Mare: Els grans sacrificis que per mi feres, estan presents en aquest moment en el teu fill. Em sap greu no poder tornar-te'ls com mereixes, ja que has estat la més bona de les mares. Pensa que el teu fill en aquests moments sent veneració per tu i que pronuncia amb respecte i amor el teu nom. No em ploris: deposita l'amor que per mi senties en la meva filla i reviu en ella el meu record.

Esposa: t'estimo. Si qualche dia trobassis qualcú que t'estimàs com jo, no tenguis por, si et cases no em faràs traïció. Però, cuida de la nostra filla, que aprengui a estimar el seu pare que morí honrant un deure sagrat per a ell, va morir per Espanya i per la República i posà el seu petit granet d'arena al monument de la llibertat dels homes honrats. Va fer feina sempre amb entusiasme a les seves escoles, amb la fe posada en un demà millor. Que sàpiga com i per què va morir el seu pare, però no li ensenyis mai a odiar. L'única doctrina que ha d'aprendre és la d'un gran amor a la humanitat, als qui pateixen, als pobres, als desheretats. Jo mai no vaig sentir odi i ara tampoc no en sent. El meu únic llegat cap a ella és dir-li que aprengui a ésser lliure i forta i que sigui sempre digna de la dignitat, que és l'únic que té valor en aquesta vida.

Als meus germans, oncles i nebots, a tots unes paraules, ajudau la meva filla i si pot ser i si ella en té vocació que sigui mestra. Dic si ella en té vocació, ja que la nostra professió és sacerdocí perquè és sacrifici. Lluita contra la ignorància que esclavitzava l'home i els pobles. L'esclavitud només es redimeix amb la cultura i per sembrar no n'hi ha prou a escampar la llavor, és necessari posar-hi amor i abnegació a l'hora de sembrar perquè la collita sigui abundosa.

Als meus alumnes que vaig ésser tot d'ells. Els vaig donar tot lo que vaig poder i per ells don avui la meva vida. Que no oblidin i que vegin en mi el mestre, l'home que va ésser sempre mestre abans d'home i que lluità per amor a la seva escola. Als meus amics una aferrada. Que segueixin el meu exemple: que sàpiguen morir que és més difícil saber morir que continuar vivint deixant-se arrossegat pel que anomenen vida. Als mestres tots, els que saben ser-ho, a qui

el nom respon als fets, als que viuen amb els infants i per als infants he de recordar les paraules d'Arquimedes quan demanava un punt de recolzament per aixecar el món. Ells tenen el punt de recolzament: s'anomena infant. Que els modelin i serà l'home del demà que recordarà en tots els moments el seu Mestre com jo recordo els meus en especial a la que va ser per a la meua Mestra i la Mare.

Voldria escriure molt més, però vull sintetitzar-ho tot en les paraules que en pocs moments pronunciaré davant el piquet i en els darrers alens de la mort: mare, esposa, filla, germanes i familiars. República d'homes honrats. Honor a aquestes paraules que sintetitzen els meus anhels.»

[Rubricat: Jaume Farré Vidal]

El seu nom apareix en el panell 3 del Mur de la Memòria, projecte de recuperació de la memòria històrica del període de la II República, la Guerra Civil i la repressió que va començar el mes de maig de 2011, i fou impulsat per l'Associació Memòria de Mallorca, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Palma, la Fundació Memorial Democràtic de les Illes Balears i l'Empresa Funerària Municipal de Palma.

Nel Martí

FONTS/BIBLIOGRAFIA

Batec. Historia de la vida de un grupo de maestros. Fernando Jiménez Mier i Terán. Universitat de Lleida i, 2007.

Diccionari Vermell. Palma: Moll, 1989, 65.

Tesi doctoral «La repressió a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil (1936-1939): memòria d'una eliminació planificada», de Bartomeu Garí Salleras.

Fons Murillo de l'Arxiu del Consell Insulat de Menorca.

Aportacions orals d'Eduard Connolly, la periodista Conxa Forteza i l'historiador Manel Suárez Salva.